

Ἡ περὶ ἀφέσεως καὶ ἰωβηλαίου διδασκαλία τῆς Κ.Δ. ὡς βιβλικὸ θεμέλιο γιὰ μιὰ θεολογία τῶν θρησκειῶν

ΜΟΣΧΟΥ ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΔΗ*

Ἡ ἀρχέγονη χριστιανικὴ κοινότητα τοποθέτησε στὴν καρδιά τοῦ κηρύγματός της τὸ θέμα τῆς «ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν», ζήτημα κεντρικὸ τόσο στὸ κήρυγμα τοῦ Ἰωάννη τοῦ Βαπτιστῆ, ὅσο καὶ τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ ἁμαρτία καὶ ἡ ἄφεσή της εἶναι ἐπίσης βασικὸ θεολογικὸ ζήτημα σὲ κάθε θρησκεία. Τὸ θέμα τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν ἔχει μιὰ ποικιλόμορφη ἀντιμετώπιση ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τῆς Κ.Δ. καὶ παρουσιάζεται μὲ τρεῖς κυρίως ἐκδοχές. Ἄς δοῦμε σύντομα ποιές εἶναι αὐτές.

Σύμφωνα μὲ μιὰ πρώτη κατηγορία κειμένων, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ συχνότερη, τὸ ζήτημα τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸν θάνατο τοῦ Ἰησοῦ. Μὲ ὅποιον τρόπο καὶ ἂν παρουσιάζεται αὐτός¹, ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα τὸ ἀποφασιστικὸ γεγονός τῆς σωτηρίας ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἡ ἄφεση ἀπορρέει ὡς συνέπεια. Ἐνδεικτικὴ περιπτώσις ἀποτελεῖ ἡ φράσις «... διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὃν προέθετο ὁ θεὸς ἰλαστήριον διὰ [τῆς] πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων» στὸ Ρωμ. 3:24-25. Σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν λαμβάνει χώρα ἢ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀπλῆς διακήρυξης τοῦ Ἰησοῦ, χωρὶς καμία ἀπολύτως ἀναφορὰ στὸ θάνατό του. Στὴ διήγησις τοῦ παραλύτου (Μτ. 9:2-8//Μκ. 2:1-12//Λκ. 5:17-26) γιὰ παράδειγμα, ἡ ἄφεσις εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς τέτοιας διαδικασίας. Ἡ διακήρυξις «ἀφίενταί σου αἱ ἁμαρτίαι» (Μτ. 9:5//Μκ. 2:5//Λκ. 5:20) ἐδῶ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πίστεως τῶν ἀνθρώπων. Μιὰ τρίτη ἐκδοχὴ τέλος, ἀποτελεῖ ἐκείνη ἡ κατηγορία κειμένων τῆς Κ.Δ.

* Ὁ Μόσχος Γκουτζιούδης εἶναι Λέκτορας στὸ Τμῆμα Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ.

1. Ἀντιπροσωπευτικὴ ἐξιλαστήρια θυσία, ἀπολύτρωση, συμμετοχὴ τῶν πιστῶν στὸ θάνατό του ἢ ἀκόμη ὡς νίκη ἐπὶ τοῦ θανάτου. Βλ. σχετικὰ Π. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ, *Παῦλος. Τομὲς σὴ Θεολογία του*, ΒΒ 31, Θεσσαλονίκη 2004, 65-101.

στήν οποία ή άφεση τών άμαρτιών δέν είναι οϋτε άποτέλεσμα τής έξιλαστήριας προσφορᾶς τοϋ Ίησοϋ, οϋτε επιβράβευση τής πίστης τών ανθρώπων. Στήν τελευταία αυτή περίπτωση μάλιστα, ή άφεση δέν φαίνεται νά προέρχεται από τή δική του έξουσία νά συγχωρεί άμαρτίες, αλλά αντίθετα παρέχεται άμεσα από τόν Θεό χωρίς τή διαμεσολάβηση τοϋ Χριστοϋ. Σέ αυτή τήν περίπτωση ή άφεση έξαρτάται άπλως από τή σχέση μεταξύ τοϋ άμαρτωλοϋ, τοϋ συνανθρώπου και τοϋ Θεοϋ. Ήνδεικτική περίπτωση άποτελεί για παράδειγμα τὸ Μκ. 11:25 «ἀφίετε εἰ τι ἔχετε κατά τινος, ἵνα και ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀφή ὑμῖν τὰ παραπτώματα ὑμῶν».

Τὸ δικό μας ενδιαφέρον λοιπόν ἐστιάζεται σέ αυτή τήν τελευταία κατηγορία κειμένων, στήν οποία ή άφεση τών άμαρτιών συντελεῖται αὐτόματα και κυρίως δέν συνδέεται με τόν θάνατο τοϋ Ίησοϋ ή με τήν άτομική πίστη σέ αὐτόν. Αὐτή λοιπόν ή τρίτη έκδοχή μπορεῖ νά άποτελέσει τὸ βιβλικὸ θεμέλιο μίας θεολογίας τών θρησκειῶν. Ή μορφή αὐτῆς τῆς άφέσεως προέρχεται από τὸ κοσμοεἶδωλο τοϋ ἰωβηλαίου ἔτους τῆς Π.Δ., ἑνὸς κοινωνικοῦ θεσμοϋ ποϋ εἶχε ὡς ἰδανικό του τήν ὀλική άποκατάσταση τών μελῶν τῆς κοινωνίας στήν ἀρχική τους κατάσταση, ἀφοϋ αὐτή με τὸ πέρασμα τοϋ χρόνου εἶχε ἀνατραπεῖ. Αὐτή ή άγνωστη στοῦ εϋρῦ χριστιανικό πλήρωμα «διαπροσωπική άφεση»², έξαρτάται άποκλειστικά από τήν κοινωνική και ἀγαπητική σχέση τών ανθρώπων.

Στήν έκδοχή αὐτή ή διαδικασία τῆς άφέσεως ξεκινᾶ με τήν μεταξύ τών ανθρώπων συγχώρηση τών άμαρτιῶν και στή συνέχεια ἀκολουθεῖ ή άφεση από τὸ Θεό. Ή δεύτερη έξαρτάται από τήν πρώτη. Ήδῶ τὸ μόνο ποϋ απαιτεῖται εἶναι ή μετάνοια. Ή διαδικασία ξεκινᾶ με τή μετάνοια τοϋ άμαρτωλοϋ, απαιτεῖ τήν άφεσή του από τοϋς συνανθρώπους του, συνεχίζεται με τή δική τους μετάνοια και άφεση τών ἄλλων και τέλος ὀλοκληρώνεται με τήν παροχή τῆς άφέσεως από τὸ Θεό. Πιστεύουμε ὅτι ή τρίτη αὐτή έκδοχή τῆς άφέσεως τών άμαρτιῶν στηρίζεται στοῦ σύστημα τῆς παραγραφῆς τών χρεῶν τοϋ σαββατικοϋ και τοϋ

2. Ή συγκεκριμένη έκδοχή άφέσεως καλεῖται «ἰωβηλαϊκή ή διαπροσωπική» άφεση, ἂν και οἱ δύο ὅροι ἐμφανίζονται με μία πρώτη ματιὰ ἀντιθετικοὶ μεταξύ τους, ἐφόσον ὁ πρῶτος ὅρος παράγεται από τὸ ἰωβηλαῖο ἔτος, τὸ ὁποῖο ὡς θεσμός δηλώνει τήν ὑποχρεωτικότητα. Ὁ δεύτερος ὅρος δηλώνει ἀντίθετα τήν ἀυθόρμητη και ἐκούσια ἐπιλογή τοϋ ἀνθρώπου νά συγχωρεῖ τὸν συνάνθρωπό του χωρίς νά εἶναι ὑποχρεωμένος από κάποιον παράγοντα. Ήμεῖς συνδυάζουμε τοϋς δύο ὅρους χρησιμοποιώντας τὸν πρῶτο ὄχι με θεσμική σημασία, διότι ἔτσι θὰ εἶχε τή μορφή τῆς ὑποχρεωτικῆς διάταξης. Θεωροῦμε πῶς ὁ πρῶτος ὅρος διαφωτίζει και σηματοδοτεῖ τὸ βιβλικὸ ὑπόβαθρο τοϋ δευτέρου ὅρου, ἔτσι ὅπως ἐνυπάρχει στήν τρίτη κατηγορία κειμένων ποϋ συνδέονται με τήν άφεση τών άμαρτιῶν.

ιωβηλαίου έτους. Το ιωβηλαίο όμως αποτελούσε πιό ολοκληρωμένο θεσμό άπονομής κοινωνικής δικαιοσύνης και πάνω άπ' όλα πρόσφερε, άν εφαρμοζόταν, την όλική άποκατάσταση.

Ποιά λοιπόν είναι ή σχέση του ιωβηλαίου τής Π.Δ. (Λευ. 25:8-55) με το ζήτημα τής άφέσεως των άμαρτιών στην Κ.Δ.; Το κείμενο των Ο' άποδίδει τή λέξη *yōbēl* ως «*ένιαυτός άφέσεως*» (Λευ. 25:10). Πρόκειται για έναν κοινωνικό μηχανισμό με τον όποιο κάθε ιδιοκτησία πού στο πέραςμα του χρόνου είχε πωληθεί, επέστρεφε στον άρχικό της ιδιοκτήτη. Ειδικότερα κατά το ιωβηλαίο έτος ισχύουν οι παρακάτω διατάξεις: α) άγρανάπαυση για ένα όλόκληρο χρόνο, β) άπελευθέρωση όλων των δούλων, γ) έπιστροφή κάθε ιδιοκτησίας στον άρχικό ιδιοκτήτη και δ) παραγραφή κάθε χρέους³. Όλες αυτές οι διατάξεις έχουν γενική ισχύ σε όλη τή χώρα ταυτόχρονα και δέν άφορούν τήν κάθε περίπτωση ξεχωριστά.

Το ιωβηλαίο, όπως φαίνεται άπό τις διατάξεις πού το διέπουν, είναι ό πιό ολοκληρωμένος «θεσμός» κοινωνικής δικαιοσύνης του άρχαίου Ίσραήλ. Η άπόδοση τής έβραϊκής λέξης *yōbēl* ως «*έτος άφέσεως*» στο κείμενο των Ο' κρίνεται παραπάνω άπό έπιτυχής, καθώς το κοινό στοιχείο των τεσσάρων έντολών πού περιέχει είναι ή άφεση. Άφεση τής γής με τήν έννοια τής άγρανάπαυσης, άφεση των σκλάβων και των ιδιοκτησιών με τήν έννοια τής άπελευθέρωσης και άφεση των χρεών με τήν έννοια τής παραγραφής. Άποκατάσταση δηλαδή των πάντων στην άρχική τους θέση, άφοϋ με το πέραςμα του χρόνου αυτή είχε φυσικά μεταβληθεί⁴.

Η δυσκολία όμως τής εφαρμογής του συγκεκριμένου κοινωνικού θεσμού στην πράξη μετέβαλε το ιωβηλαίο άπό περιοδικό θεσμό σε οϋτοπική κατάσταση⁵. Η μεγάλη άλλαγή στην έμφαση του ιωβηλαίου γίνεται όρατή στον Δευτε-

3. Η παραγραφή των χρεών δέν άναφέρεται στο κείμενο του Λευιτικού, αλλά μνημονεύεται άπό τον Ίώσηπο. Βλ. *Ίουδαϊκή Άρχαιολογία*, 3, 282-283. Βλ. αναλυτικά για το θεσμό και τήν εξέλιξη του τά δύο πρώτα κεφάλαια του Μ. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΔΗ, *Ίωβηλαίο Έτος, Μελχισεδέκ και ή πρός Έβραίους Έπιστολή. Συμβολή στη Διαμόρφωση τής Χριστιανικής Σωτηριολογίας*, ΒΒ 36, Θεσσαλονίκη 2006.

4. Το Λευ. 25:11 άναφέρει ότι το ιωβηλαίο θεσπίζεται για να ισχύει άποκλειστικά και μόνο για τους Ίσραηλίτες και όχι για τους ξένους πού κατοικούσαν στη χώρα. Όπως άκριβώς το ιωβηλαίο δέν άπελευθέρωνε τους δούλους πού προέρχονταν άπό τον έθνικό κόσμο (25:45-46), τους ξένους δηλαδή, κατά τον ίδιο τρόπο οι ξένοι δέν ήταν ύποχρεωμένοι να τηρούν τις διατάξεις του ιωβηλαίου.

5. Βλ. σχετικά Μ. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΔΗ, «Ίωβηλαίο Έτος και Κοινωνική Δικαιοσύνη: Μία Διακήρυξη τής Έλευθερίας», *ΔΒΜ* 27 (2009) 93-103 και στο *Βιβλική Θεολογία τής Άπελευθέρωσης*,

ροησαΐα (Ήσ. 42). Ὁ Ἰσραήλ τώρα δὲν χρειάζεται νὰ κάνει τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ περιμένει ὁ Θεὸς καὶ ὄχι ὁ λαὸς ὡς σύνολο νὰ ἐνεργοποιήσει τὶς διατάξεις τοῦ ἰωβηλαίου. Ἡ μεταβολὴ τοῦ θεσμοῦ ἀπὸ εὐθύνη τοῦ λαοῦ, πού εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τοὺς Ψαλμούς, σὲ μελλοντικὸ γεγονὸς πού θὰ ἐπιτελεστεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ ἢ τὸν ἀπεσταλμένο του, ὀλοκληρώθηκε στὴν προφητικὴ γραμματεία (Ήσ. 49:8-13). Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα αὐτῆς τῆς μεσσιανικῆς προσδοκίας ἀποτελεῖ τὸ Ήσ. 61:1-2, τὸ ὁποῖο περιγράφει τὴν ἀλλαγὴ τῆς ἐποχῆς πού διακηρύσσεται μὲ ἰωβηλαιϊκὴ ἀπόχρωση. Οἱ στίχοι ἀπὸ τὸν Τριτοησαΐα προέρχονται προφανῶς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ τέλους τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Ἰσραήλ καὶ ἐκφράζουν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀποκατάστασης⁶.

Ἐκεῖνο πού ἔχει ἰδιαίτερη σημασία εἶναι πὼς κατὰ τὸν 1^ο αἰ. μ.Χ. κάθε Ἰουδαῖος σὲ ὁποιαδήποτε θρησκευτικὴ ὁμάδα καὶ ἂν ἀνήκε, γνῶριζε τὸ ἰωβηλαῖο καὶ μὲ τὶς δύο μορφές, δηλαδὴ τόσο ὡς κοινωνικο-οικονομικὸ «θεσμὸ», ὅσο καὶ ὡς ἐσχατολογικὸ σύμβολο γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς σωτηρίας. Τὸ ζήτημα τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν κατέχει κεντρικὴ θέση στὴ θεματολογία τῶν βιβλίων τῆς Κ.Δ. ἐφόσον συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴ σωτηρία. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ στὴν Κ.Δ., ἀλλὰ καὶ στὴν ὑπόλοιπη ἐξωβιβλικὴ γραμματεία, δηλώνεται μὲ διάφορα ρήματα, ὅπως *ἀφήμι*, *παρίημι*, *ἐξαλείφω*, *ἀπόλλυμι*, *χαρίζομαι* καὶ *ἀπολούω*. Τὸ *ἀφήμι* χρησιμοποιεῖται στὴν Κ.Δ. συχνότερα ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα. Μὲ τὸ ρῆμα αὐτὸ τόσο στὸν ἰουδαϊκὸ, ὅσο καὶ στὸν ἐθνικὸ κόσμο δηλώνεται ἡ ἀπελευθέρωση, ἡ παραγραφή καὶ ἡ ἀποκατάσταση. Στὴν ἐξωβιβλικὴ ἑλληνικὴ γραμματεία μαρτυρεῖται ἀπὸ πολὺ νωρὶς μὲ τὴ νομικὴ ἔννοια τῆς ἀπελευθέρωσης ἀπὸ ὁποιαδήποτε κατάσταση, ποτὲ ὅμως μὲ θρησκευτικὴ σημασία. Ἀπαντᾷ ἐπίσης καὶ μὲ τὴν ἔννοια τῆς συγχώρεσης ἢ τῆς ἀμνηστίας. Τὸ οὐσιαστικὸ *ἄφεσις* χρησιμοποιεῖται κατὰ παρόμοιο τρόπο, ποτὲ ὅμως καὶ αὐτὸ μὲ θρησκευτικὴ σημασία. Στὸ κείμενο τῶν Ο' χρησιμοποιοῦνται τὰ *ἀφαιρέω*, *ἀφήμι*, *καθαρίζω* ἢ *ἰλάσκομαι*. Τὸ ρῆμα *ἀφήμι* χρησιμοποιεῖται συχνότερα στὴν Π.Δ. μὲ τὴ λέξι *ἁμαρτία* ὡς ἀντικείμενο (Ἐξ. 32:32. Λευ. 4:20. 5:6 κ.ά.). Στὸ Δτ. 15:2 τὸ *ἀφήμι* χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν ἔννοια τῆς παραγραφῆς οἰκονομικοῦ χρέους. Εἶναι φα-

Πατερικὴ Θεολογία καὶ Ἀμφισημίες τῆς Νεωτερικότητος σὲ Ὁρθόδοξη Οἰκουμενικὴ Προοπτικὴ, (ἐποπτεία ὕλης-συντονισμὸς Π. Καλαϊτζίδης), Ἀθήνα 2012, 75-88.

6. Ἡ στροφὴ αὐτὴ στὸν θεσμὸ παρατηρεῖται καὶ στὴν ἀποκαλυπτικὴ γραμματεία. Οἱ συχνότερες ἀναφορὲς στὰ κείμενα τῆς περιόδου δὲν ἐμφανίζουν τὸ ἰωβηλαῖο ὡς κοινωνικο-οικονομικὸ μηχανισμὸ ἀποκατάστασης, ἀλλὰ ὡς χρονικὴ μονάδα ἢ ἐσχατολογικὸ γεγονὸς πού ἀναμένεται γιὰ τὸ λαὸ τοῦ Ἰσραήλ πού μένει πιστὸς στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

νερό πώς σέ αντίθεση με την ελληνική γραμματεία τὸ *ἀφίημι* στὴ βιβλική γραμματεία ἔχει κοινωνικὸ ἀλλὰ καὶ λατρευτικὸ νόημα.

Ἡ χρήση τοῦ ρήματος *ἀφίημι* στὴν Κ.Δ. μαρτυρεῖ ἀρκετὲς περιπτώσεις, ὅπου οἱ διάφοροι τύποι τοῦ *ἀφίημι* ἔχουν ἄλλοτε τὴν ἔννοια τοῦ ἀφήνω, παρᾶ, ἐγκαταλείπω (π.χ. Μκ. 1:20, 31. 10:28. 12:12. Μτ. 5:24. 18:12. Ἰω. 4:3, 52. 16:28), ἄλλοτε τὴν ἔννοια τοῦ ἐπιτρέπω (π.χ. Μκ. 1:34. 5:19, 37) καὶ τέλος, τὴν ἔννοια τοῦ παραγράφω, χαρίζω (Μτ. 18:27 καὶ 32) ἢ τὴ θρησκευτικὴ σημασία τοῦ συγχωρῶ, ἀκυρῶνω τὶς ἁμαρτίες. Τὸ οὐσιαστικὸ *ἄφεσις* δηλώνει δέ, εἴτε τὴν παραγραφή τῶν χρεῶν, εἴτε τὴ συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν. Ἡ λέξις *ὀφείλημα/ὀφειλή*, πού στὰ ἀραμαϊκὰ ἀποδίδεται ὡς *hōbā* ἀποτελεῖ τὴ συνήθη μετάφραση τῆς λέξης *ἁμαρτία* στὰ Ταργκουμίμ καὶ ὁμοίως ὁ *ὀφειλέτης* εἶναι ὁ κατεξοχὴν ὄρος γιὰ τὸν ἁμαρτωλό. Στὴν Π.Δ. ἀλλὰ καὶ στὴν Κ.Δ. χρησιμοποιεῖται κυρίως μὲ οἰκονομικὴ ἔννοια. Στὸν μεταγενέστερο Ἰουδαϊσμὸ ἡ ἁμαρτία θεωροῦνταν οὐσιαστικὰ ὡς πραγματικὴ ἀδικία, γιὰ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος ἦταν ὑπόλογος ἀπέναντι στοῦ Θεοῦ.

Συνώνυμο μὲ τὸ *ἀφίημι* ἐμφανίζεται στὴν Κ.Δ. τὸ ρῆμα *παρίημι*. Τὸ *παρίημι* χρησιμοποιεῖται στὴν ἐξωβιβλικὴ γραμματεία μὲ διάφορες ἀποχρώσεις, συχνὰ καὶ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ *ἀφίημι*. Ἐχει τὴν ἔννοια τοῦ ἀφήνω ἢ παραμελῶ, ἐνῶ μὲ τὴ νομικὴ ἔννοια τοῦ ἀκυρῶνω ἢ χαρίζω δὲν εἶναι τόσο συχνό. Ἀπαντᾶται ὅμως καὶ μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια, τόσο στὴν ελληνικὴ γραμματεία, ὅσο καὶ στὴν Π.Δ. ὅπου συνδέεται μὲ τὶς ἁμαρτίες (Σειρ. 23:2) ἢ τὰ χρέη (Α΄ Μακ. 11:35). Παντοῦ ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν ἐκφράζεται μὲ τὰ οὐσιαστικὰ *ἄφεσις* καὶ *πάρεσις*. Ἡ ἰδέα εἶναι παρόμοια μὲ ἐκείνη πού συναντᾶται στὴν Π.Δ.

Ἄξιοσημείωτο εἶναι τὸ γεγονὸς πὼς τὰ *ἄφεσις* καὶ *πάρεσις* εἶναι σπάνια στὸν Παῦλο καὶ στὸν Ἰωάννη⁷. Ἀντίθετα ἀπαντοῦν ἄλλοι ὄροι ὅπως: *δικαιοσύνη, καταλλαγή, ἰλασμός, λύτρωσις, ἀπολύτρωσις, ἀπολοῦσθαι, χαρίζεσθαι*, κ.λπ. Εἰδικὰ τὸ *πάρεσις* ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν βιβλίων τῆς Κ.Δ. ἀπαντᾶ μόνο στοῦ Ρωμ. 3:25. Στὶς ἀδιαμφισβήτητες ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου χρησιμοποιοῦνται μόνο τὸ *χαρίζομαι* στὰ Β΄ Κορ. 2:7, 10 καὶ τὸ *πάρεσιν* στοῦ Ρωμ. 3:25, ἐνῶ τὰ *ἀφίημι/ἄφεσις* ἀπουσιάζουν παντελῶς. Στὶς δευτεροπαύλειες ἀπαντᾶ μόνο ὁ τύπος «*χαριζόμενοι ἑαυτοῖς*» στὰ Κολ. 3:13 καὶ Ἐφ. 4:32 καὶ ἡ φράση «*χαρισάμενος ἡμῖν πάντα τὰ παραπτώματα*» στοῦ Κολ. 2:13 μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀφέσεως τῶν

7. Χρησιμοποιοῦνται μόνο στὰ Ρωμ. 3:25. Κολ. 1:14. Ἐφ. 1:7. Ἰω. 20:23. Α΄ Ἰω. 1:9 καὶ 2:12.

ἀμαρτιῶν. Πουθενὰ στὸ σύνολο τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου⁸ δὲν ὑπάρχουν οἱ λέξεις *ὀφείλημα* ἢ *ὀφειλή*. Εἶναι γεγονός πὼς ἀποφεύγεται ἡ κοινωνικὴ κατανόηση τῆς ἀφέσεως ὡς παραγραφῆς/ἀκύρωσης πού συνδέεται μὲ μία παλιὰ μόνο πράξη, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα στὰ πλαίσια μίας διαπροσωπικῆς σχέσης. Ἐδῶ ἡ ἀμοιβαία ἄφεση θεμελιώνεται χριστολογικά.

Τὸ ἰωβηλαῖο ἔτος δὲν ἀναφέρεται ρητὰ στὰ βιβλία τῆς Κ.Δ. ἀλλὰ ἀπαντοῦν κάποιες ἀναφορὲς καὶ νύξεις σὲ μερικὲς ἀπὸ τὶς διατάξεις του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὑπάρχουν κείμενα πού διασώζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στὰ συνοπτικὰ εὐαγγέλια, τὰ ὁποία προϋποθέτουν ἓνα ἰωβηλαϊκὸ ὑπόβαθρο γιὰ τὴν κατανόηση τῶν ὅσων ἀφηγοῦνται⁹. Ἐστιάζουμε τὸ ἐνδιαφέρον μας σὲ αὐτὴ τὴν ὁμάδα κειμένων, ὅπου ἡ ἄφεση τῶν ἀμαρτιῶν συντελεῖται αὐτόματα, διότι ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ καὶ ἀγαπητικὴ σχέση τῶν ἀνθρώπων καὶ κυρίως δὲν συνδέεται μὲ τὸν θάνατο τοῦ Ἰησοῦ ἢ μὲ τὴν πίστη σὲ αὐτόν.

Στὴν Κ.Δ. ὑπάρχουν καὶ περικοπὲς στὶς ὁποῖες ἀφενὸς διαφαίνεται ἓνα ἰωβηλαϊκὸ ὑπόβαθρο καὶ ἀφετέρου τὸ ἰδανικὸ τῆς κοινωνικῆς ἀποκατάστασης συνδέεται μὲ τὴν ἔλευση τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ¹⁰. Οἱ περικοπὲς αὐτὲς φανερώνουν μία θεολογικὴ ἐπεξεργασία καὶ μάλιστα χριστολογικὴ, ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ στὴ σύνδεση τῆς ἀλλαγῆς τῆς κοινωνικῆς κατάστασης τῶν ἀνθρώπων (στὸ παρὸν καὶ στὸ μέλλον) μὲ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἰησοῦ. Ἐδῶ ἡ ἰδέα τοῦ ἐξιλασμοῦ ἀπουσιάζει ἐπίσης, ἐνῶ τονίζεται ἡ αἴσθησις τῆς ἀλυσιδωτῆς ἀντίδρασης μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρωπότητος ὑπὸ τὸ φῶς ὅμως τῆς ἔλευσης τοῦ Ἰησοῦ.

Ἐπιλέξαμε νὰ ἐξετάσουμε περικοπὲς στὶς ὁποῖες ὑπάρχουν ἀναφορὲς καὶ ὑπαινιγμοὶ στὸ σαββατικὸ καὶ ἰωβηλαῖο ἔτος ἢ σὲ κάποιες ἀπὸ τὶς διατάξεις τους, στὶς ὁποῖες διασώζονται λόγια τοῦ Ἰησοῦ καὶ παραβολὲς πού ἔχουν ὡς σκοπὸ νὰ δείξουν ὅτι ἡ ἄφεση τῶν ἀμαρτιῶν δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πίστεως στὸν Ἰησοῦ ἢ συνέπεια τῆς ἐξιλαστήριας σταυρικῆς θυσίας, ἀλλὰ συνέπεια τῆς

8. Μόνο στὸ Κολ. 2:14 χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη *χειρόγραφον*, ἡ ὁποία σύμφωνα μὲ μία ὁμάδα ἐρμηνευτῶν τῆς ἐπιστολῆς πρόκειται γιὰ τὸ ἀποδεικτικὸ χρεωστικὸ ἔγγραφο ἐνῶ γιὰ τοὺς περισσότερους ἀφορᾷ τὸ οὐράνιο βιβλίον, ὅπου καταγράφονταν οἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων.

9. Ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτά: α) τὰ Μτ. 18:18-22. Λκ. 6:34-38. 11:4 καὶ 17:3β-4 προέρχονται ἀπὸ τὴν Q, β) τὰ Μτ. 5:7, 23-24, 48. 6:12, 14-15 καὶ 18:23-35 προέρχονται ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη πηγὴ τοῦ Ματθαίου (M) καὶ γ) τὰ Λκ. 7:41-42 καὶ 16:1-8α προέρχονται ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη πηγὴ τοῦ Λουκᾶ (L).

10. Βλ. τὸν πίνακα χωρίων στὸ Μ. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΔΗ, *Ἰωβηλαῖο Ἔτος, Μελχισηδὲκ καὶ ἡ πρὸς Ἐβραίους Ἐπιστολή*, 298.

ἀλληλόδρασης τῶν ἀνθρώπων. Μὲ ἄλλα λόγια μιλάμε γιὰ ὑλικὸ πού διαπραγματεύεται τὸ θέμα τῆς σωτηρίας, τὸ ὁποῖο καταγράφεται ἀπὸ τοὺς εὐαγγελιστὲς χωρὶς νὰ ἀποδίδεται σὲ αὐτὸ κάποια σύνδεση μὲ τὸ θάνατο τοῦ Χριστοῦ. Στὰ κείμενα αὐτὰ φαίνεται πὼς ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Θεοῦ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ μεσιτικὴ δράση τοῦ Ἰησοῦ ἀλλὰ ἀπεναντίας εἶναι ἀπόρροια τῆς συμπεριφορᾶς ἐνὸς ἀνθρώπου πρὸς τοὺς συνανθρώπους του.

Στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου περιέχονται κάποια λόγια τοῦ Ἰησοῦ πού ἀφοροῦν τὴν ἀποφυγὴ τοῦ φόνου καὶ τῆς ὀργῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων (Μτ. 5:21-26). Στὸ κατὰ Λουκᾶν ἀπαντοῦν παράλληλα τῶν στίχων Μτ. 5:25-26 (Λκ. 12:57-59). Στὴν ἐκδοχὴ τοῦ Ματθαίου περιλαμβάνεται καὶ τὸ λόγιο τῶν στίχων 5:23-24, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὴ διαπροσωπικὴ ἄφεση. Στους στίχους αὐτοὺς διαβάζουμε «ἐὰν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κάκει μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τί κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ὑπάγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἔλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου». Τὰ λεγόμενα στὸ Μτ. 5:23-24¹¹ θυμίζουν ἔντονα τὸ Μκ. 11:25, ἐνῶ στὴ Διδαχὴ (14:2) ἀπαντᾶ ἡ φράση «πᾶς δὲ ἔχων τὴν ἀμφιβολίαν μετὰ τοῦ ἐταίρου αὐτοῦ μὴ συνελθέτω ὑμῖν ἕως οὗ διαλλαγῶσιν ἵνα μὴ κοινωθῆ ἡ θυσία ὑμῶν».

Τὰ παραπάνω λόγια ἀφοροῦν τὴν ἀποτελεσματικότητά τῆς θυσίας, ἡ ὁποία προϋποθέτει τὴν ἐκ τῶν προτέρων διαπροσωπικὴ ἄφεση. Προκειμένου ἡ προσφορὰ νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸν Θεό, ἐπιβάλλεται νὰ μὴν ὑπάρχει κάτι πού ν' ἀμαυρῶνῃ τὶς ἀμοιβαῖες σχέσεις μεταξὺ τῶν πιστῶν καὶ ἂν κάποιο μέλος τῆς κοινότητος ἔχει ἀδικηθεῖ, θὰ πρέπει προηγουμένως νὰ ἀποκατασταθεῖ. Ἡ λέξις κλειδί ἐδῶ εἶναι ἡ προστακτικὴ «διαλλάγηθι». Τὸ ρῆμα «διαλάσσομαι», τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται μόνο ἐδῶ στὴν Κ.Δ. δηλώνει τὴ συμφιλίωση. Στὸν Ἰουδαϊσμὸ ἡ συμφιλίωση ἀπαιτεῖτο πρὶν τὴν προσφορὰ τῆς θυσίας προκειμένου νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸ Θεό. Βλέπουμε λοιπὸν ἐδῶ πὼς ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν δὲν εἶναι μία ἐσωτερικὴ ὑπόθεση, ἀλλὰ ἓνα γεγονός μὲ κοινωνικὸ ἀντίκτυπο πού ἀφορᾷ τὸ σύνολο τῆς κοινότητος¹².

11. O G. W. BUCHANAN, *New Testament Eschatology: Historical and Cultural Background*, Edwin, Mellen Press, 1993, 54, ὑποστηρίζει πὼς στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου ἡ διδασκαλία περὶ ἀφέσεως προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Ναοῦ, στοιχεῖο πού ἀντικατοπτρίζει διδασκαλίαις πού εἶχαν ἀναπτυχθεῖ πρὶν τὴν καταστροφὴ τοῦ Ναοῦ.

12. Στὸ Σειρ. 34:19-20 διαβάζουμε «οὐκ εὐδοκεῖ ὁ ὕψιστος ἐν προσφοραῖς ἀσεβῶν οὐδὲ ἐν πλήθει θυσιῶν ἐξιλάσκειται ἁμαρτίας θύων υἱὸν ἔναντι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ὁ προσάγων θυσίαν ἐκ

Τὸ θέμα τῆς συμφιλίωσης ἀναφέρεται μὲ διαφορετικὸ τρόπο καὶ πάλι στὰ Μτ. 5:25-26, 6:12 καὶ 14-15. Στὸ Λκ. 6:36 διαβάζουμε «*Γίνεσθε οἰκτίρμονες καθὼς [καὶ] ὁ πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστίν*», ἐνῶ στὸ Ἰακ. 2:13 διασώζεται παρόμοιο λόγιο «*ἢ γὰρ κρίσις ἀνέλεος τῶ μὴ ποιήσαντι ἔλεος· κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως*». Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι στὸ κατὰ Λουκᾶν προηγεῖται ἡ φράση τοῦ στ. 6:35 «*καὶ δανίζετε μηδὲν ἀπελπίζοντες*» καὶ ἀκολουθεῖ στὸ 6:37 τὸ «*ἀπολύετε, καὶ ἀπολυθήσεσθε*». Ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν εἶναι ἓνα θέμα πού συχνὰ στὰ εὐαγγέλια παρουσιάζεται νὰ στηρίζεται στὴν ἐνέργεια τῆς παραγραφῆς τῶν χρεῶν. Ἡ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀμοιβαία ἄφεση καθορίζει τὴν ἄφεση πού παρέχεται ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ οὐσιαστικὰ ὄχι μόνο προηγεῖται, ἀλλὰ καὶ προϋποθέτει τὴ δευτέρη¹³. Τὸ χρέος τῆς ἁμαρτίας πού παραμένει μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς κοινότητος πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ἢ καλύτερα νὰ διαγραφεῖ πρὶν τὴν παροχὴ τῆς ἀφέσεως ἀπὸ τὸ Θεό¹⁴.

Ἄς δοῦμε μία ἄλλη περίπτωση. Ἀπὸ τὴν περικοπὴ πού ἀναφέρεται στὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐχθρούς (Μτ. 5:43-48//Λκ. 6:27-28, 32-36) μᾶς ἐνδιαφέρουν τὰ Μτ. 5:48 καὶ Λκ. 6:34-36. Ὁ Λουκᾶς περιέχει ὕλικὸ παράλληλο μὲ αὐτὸ τοῦ Ματθαίου, ἀλλὰ διαφορετικὸ στὴ διάταξη καὶ τὸ λεξιλόγιο καὶ πιθανότατα τὸ ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν Q¹⁵. Στὸ κατὰ Λουκᾶν βρῖσκουμε στοιχεῖα πού ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸ κατὰ Ματθαῖον. Κατάληξη τῆς περικοπῆς ἀποτελεῖ ὁ στ. Μτ. 5:48, ὅπου ἀπαντᾷ ἡ λέξις «*τέλειος*», ἐνῶ στὸ Λκ. 36 συναντοῦμε τὸ «*οἰκτίρ-*

χρημάτων πενήτων». Βλ. βοηθητικὰ γιὰ τὴν κοινοτικὴ θεώρηση τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας, Δ. ΠΑΣΣΑΚΟΥ, «Λουκ. 15,11-32: Τὸ Μυστήριο τῆς Μετανοίας στὴν Ὁρθόδοξη Παράδοση. (Θεολογικὴ καὶ Πολιτιστικὴ-Ἀνθρωπολογικὴ Προσέγγιση)», στὸ *Θεολογία καὶ Κοινωνία σὲ Διάλογο. Νέες Ἑρμηνευτικὲς Προσεγγίσεις στὴν Καινὴ Διαθήκη*, ΒΒ 18, Θεσσαλονίκη 2001, 144-152 καὶ Ι. ΠΕΤΡΟΥ, *Χριστιανισμὸς καὶ Κοινωνία. Κοινωνιολογικὴ Ἀνάλυση τῶν Σχέσεων τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὴν Κοινωνία καὶ τὸν Πολιτισμὸ*, Θεσσαλονίκη 2004, 87-90.

13. Βλ. T. W. BUCKLEY, *Seventy Times Seven. Sin, Judgement and Forgiveness in Matthew*, Collegeville, Liturgical Press, 1981. A. J. HULTGREN, «Forgive Us, As We Forgive (Matthew 6:12)», *WW* 16 (1996) 284-290. Πρὸβλ. τὴ διαδικασία πού ἀναφέρεται στὰ V. THERMOS, «I Forgive, therefore I am: Forgiveness as Fullness of Life», *Θεολ.* 73 (2002) 450 καὶ F. C. BURKITT, «As we Forgive (Mt. 6,12)», *JTS* 33 (1932) 253-255.

14. Ὁ G. W. BUCHANAN, *στὸ ἴδιο*, 46, προσεγγίζει ἀπὸ τὴν ἴδια σχεδὸν ὀπτικὴ γωνία τὸ θέμα τῆς διαπροσωπικῆς ἀφέσεως θεωρώντας τὸ μὲ τὴν προοπτικὴ τῆς γενικῆς ἀφέσεως πού στὸν Ἰουδαϊσμὸ παρέχόταν μὲ τὸ τυπικὸ τῆς Ἡμέρας τοῦ Ἐξιλασμοῦ. Οἱ ἁμαρτίες μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων θὰ πρέπει νὰ ἔχουν παραγραφεῖ προκειμένου νὰ κάνει τὸ ἴδιο καὶ ὁ Θεὸς γιὰ ὅλο τὸ ἔθνος κατὰ τὸν ἑορτασμὸ τῆς Ἡμέρας τοῦ Ἐξιλασμοῦ.

15. D. A. HAGNER, *Matthew 1-13*, WBC 33A, Word Books, Dallas, Texas 1993, 133.

μονες». Μία άξιοσημείωτη διαφορά είναι τό «οί τελῶναι» τοῦ Μτ. 5:46 καί «οί ἐθνικοί» τοῦ 5:47 ἔναντι τοῦ «οί ἁμαρτωλοί» πού ἔχει ὁ Λουκᾶς (6:32-34), τοῦ ὁποίου εἶναι πιθανῶς συνειδητή ἐπιλογή.

Ὁ Λουκᾶς παρεμβάλλει στοὺς στ. 6:34-35 λόγια τοῦ Ἰησοῦ περὶ δανεισμοῦ χωρὶς ἐλπίδα ἐξόφλησης. Τὸ κείμενο τῆς Διδαχῆς ἔχει στὸ 1:5 «παντὶ τῷ αἰτοῦντὶ σε δίδου καὶ μὴ ἀπαίτει». Τὸ ρῆμα ἀπελπίζω ἀπαντᾷ μόνο ἐδῶ στὴν Κ.Δ.¹⁶, ἐνῶ δὲν εἶναι ἀσυνήθιστο στὴν ἑλληνικὴ γραμματεία τῆς ἐποχῆς. Ἡ παραπάνω φράση χρησιμοποιεῖται ὡς ἀντίθεση πρὸς τό «παρ' ὧν ἐλπίζετε λαβεῖν» τοῦ στ. 34. Γεγονὸς εἶναι πὼς ἡ ἀνάγκη δανεισμοῦ προκύπτει ὅταν κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς βρίσκεται σὲ οἰκονομικὴ δυσχέρεια. Ἡ ὅλη εἰκόνα δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μᾶς ὀδηγήσει στὰ Λευ. 25:36-37 καὶ Δτ. 15:7-10.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ συνήθη πνευματικοποιημένη ἐρμηνεία τῶν συγκεκριμένων στίχων¹⁷ σημειώνουμε ἐδῶ πὼς ἡ θεματικὴ ἐξάρτηση τῶν ὄσων λέγονται στὰ Λκ. 6:34-36 ἀπὸ τὰ παραπάνω χωρία τῆς Π.Δ. εἶναι προφανῆς καὶ συνεπῶς τὰ λόγια αὐτὰ ἀναφέρονται στὶς οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς καταστάσεις μὲ κυριολεκτικὴ σημασία. Τὸ σκεπτικὸ εἶναι τὸ ἴδιο. Οἱ φτωχοὶ πρέπει νὰ βοηθηθοῦν μὲ τὴν παροχὴ δανείων, τὰ ὁποῖα ἐξαιτίας τῆς μὴ ἔγκαιρης ἐξόφλησης, θὰμποροῦσαν νὰ παραγραφοῦν ἀπὸ τὸ σαββατικὸ καὶ τὸ ἰωβηλαῖο ἔτος. Ἡ χρῆση τοῦ «δανεῖζω», τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται μόνο ἐδῶ (Μτ. 5:42//Λκ. 6:34-35) μὲ παράλληλο τρόπο πρὸς τό «δίδωμι» (Λκ. 6:30) φανερῶνει ἀπευθείας ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ Δτ. 15:7-11, ὅπου καὶ ἐκεῖ παρατηρεῖται ἡ ἴδια ἀκριβῶς σύνδεση τῶν δύο ρημάτων (Δτ. 15:10). Ἐνα ἀκόμη στοιχεῖο πού ἀποδεικνύει αὐτὴ τὴν ἐξάρτηση μεταξὺ τῶν δύο κειμένων, ἀποτελεῖ καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἡ διαβεβαίωση τῆς παρεχόμενης εὐλογίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ πρόσωπο πού παραγράφει τὸ χρέος¹⁸. Ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀντιστροφή τῆς ἔλευσης τοῦ ἰωβηλαίου ἔτους ἀποτελοῦν τὴ βάση γιὰ τὸν ἐλεύθερο δανεισμὸ πρὸς τοὺς φτωχοὺς. Ἄς σημειωθεῖ πὼς ἡ ἀντίθεση φτωχῶν καὶ πλουσίων ἀλλὰ καὶ ἡ

16. «μηδὲν ἀπελπίζοντες» στὸ Λκ. 6:35.

17. Ὁ D. W. BLOSSER, *Jesus and the Jubilee. Luke 4:16-30. The Year of Jubilee and its Significance in the Gospel of Luke*, (Διδαχτ. Διατρ.), St. Andrews University, Scotland 1979, 266-267, δέχεται πὼς ὁ Ἰησοῦς ἐδῶ ἐνθαρρύνει τὴν παραγραφή τοῦ χρέους ἀκόμη καὶ πρὶν τὴν ἔλευση τῶν θεσμῶν τοῦ σαββατικοῦ καὶ τοῦ ἰωβηλαίου ἔτους. Μὲ τὸν τονισμὸ τῆς πνευματικῆς μόνο διάστασης αὐτῶν τῶν λογίων χάνεται δυστυχῶς τὸ κυριολεκτικὸ τους νόημα.

18. «καὶ ἔσται ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς» Λκ. 6:35 καὶ «...ὅτι διὰ τὸ ῥῆμα τοῦτο εὐλογήσει σε κύριος ὁ θεὸς σου ἐν πᾶσιν τοῖς ἔργοις καὶ ἐν πᾶσιν οὐ ἂν ἐπιβάλλῃς τὴν χεῖρά σου» Δτ. 15:10.

υπόσχεση τῆς ἀντιστροφῆς τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν εἶναι κυρίαρχη στό τρίτο Εὐαγγέλιο.

Μέ τό «οἰκτίρμονες» τοῦ Λκ. 6:36 ἔναντι τοῦ «τέλειοι» πού συναντᾶμε στό Μτ. 5:48, ὁξύνεται ἡ σπουδαιότητα τῶν παραπάνω λογίων, ὄχι μόνο ὡς μορφή ἐντολῆς, ἀλλά κυρίως ὡς μορφή ἔκφρασης ἐλέους πρὸς τὸν συνάνθρωπο, τοῦ ὁποῦ ἡ ἐπιβίωση ἀπειλεῖται. Πιθανότατα τό κείμενο τῆς Πηγῆς τῶν Λογίων (Q) νὰ εἶχε «οἰκτίρμονες» καί τό «τέλειοι» τοῦ Ματθαίου, πού χρησιμοποιεῖται συχνά, νὰ ἀποτελεῖ δική του συντακτικὴ παρεμβολή¹⁹.

Στό κατὰ Λουκᾶν οἱ στίχοι 37-38 πού ἀκολουθοῦν ἀποτελοῦν μετάβαση ἀπὸ τοὺς στίχους 35-36. Ὁ Ματθαῖος στά 7:1-2 δὲν διασώζει τὰ λόγια γιὰ τὴν ἄφεση. Στό Λκ. 6:37 ἐντοπίζονται δύο ἀποτρεπτικὰ λόγια, ἐνῶ σὲ πλήρη ἰσορροπία βρίσκονται τὰ δύο προτρεπτικὰ λόγια τῶν 37γ καὶ 38α. Ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν ἐδῶ δηλώνεται μὲ τὴ φράση «ἀπολύετε, καὶ ἀπολυθήσεσθε». Τὸ ἀπολύω χρησιμοποιεῖται ὡς συνώνυμο τοῦ ἀφήμι. Ἡ σχέση μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων παρουσιάζεται ἀνάλογη μὲ τὶς διαπροσωπικὲς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸ πού διαφαίνεται στό ὑπόβαθρο τῶν στίχων εἶναι ὁ ἰωβηλαϊκὸς τρόπος ἐφαρμογῆς τῆς ἀφέσεως. Ἄν ἐφαρμοστεῖ ἡ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ἄφεση θὰ ἐνεργοποιηθεῖ καὶ ἡ θεϊκή. Ἡ πρώτη ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεση τῆς δεύτερης.

Μποροῦμε τώρα νὰ περάσουμε στὴ γνωστότερη ἴσως περίπτωσι. Τὸ πέμπτο αἴτημα τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς (σύμφωνα μὲ τό κατὰ Ματθαῖον) ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικότερα παραδείγματα διαπροσωπικῆς ἀφέσεως πού ἀπαντοῦν στὴν Κ.Δ. Τὸ αἴτημα γιὰ τὴν ἄφεση (Μτ. 6:12//Λκ. 11:4) παρουσιάζεται στοὺς δύο εὐαγγελιστὲς μὲ λεκτικὲς διαφορὲς. Ἡ διαφορὰ ἐντοπίζεται στὶς λέξεις *ὀφειλήματα* καὶ *ἁμαρτία*. Οἱ δύο λέξεις συναντῶνται συχνότατα ὄχι μόνο στὴν Ἁγία Γραφή ἀλλὰ καὶ σὲ ἐξωβιβλικὲς πηγές. Στό κατὰ Ματθαῖον ἀπαντᾶ ἡ λέξη *ὀφείλημα*, ἐνῶ τό κείμενο τῆς *Διδαχῆς* ἔχει *ὀφειλήν*²⁰. Στό κατὰ Λουκᾶν τέλος, ἀπαντᾶ ἡ λέξη *ἁμαρτία*. Ἡ διαφορὰ μεταξύ τῶν ἐκδόσεων ἐγείρει αὐτόματα τό ἐρώτημα σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχικὴ μορφή τῆς προσευχῆς. Σήμε-

19. Γιὰ τό κείμενο τῆς Q, βλ. P. VASSILIADIS, *ΛΟΓΟΙ ΙΗΣΟΥ. Studies in Q*, Atlanta, Scholars Press, 1999, 88 καὶ *Τὰ Λόγια τοῦ Ἰησοῦ. Τὸ Ἀρχαιότερο Εὐαγγέλιο*, Ἄρτος ζωῆς, Ἀθήνα 2005. Ὁ J. A. FITZMYER, *The Gospel according to Luke I-IX*, AB 28, Garden City, Doubleday 1981, 640, στρέφεται πρὸς αὐτὴ τὴν ὑπόθεση καὶ θεωρεῖ ὅτι καὶ οἱ δύο ἐκδοχὲς ἀπορρέουν ἀπὸ τό Λευ. 19:2. Ἄς σημειωθεῖ πὼς ὁ Θεὸς δὲν ἀποκαλεῖται ποτὲ τέλειος στὴν Π.Δ., ἐνῶ τό «οἰκτίρμων» χρησιμοποιεῖται ὡς ἐπίθετο τοῦ Θεοῦ (Ἐξ. 34:6. Δτ. 4:31 κ.ά.).

20. «καὶ ἄφες ἡμῖν τὴν ὀφειλήν ἡμῶν ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίμεν τοῖς ὀφειλέταις», Διδ. 8:2.

ρα έχει επικρατήσει πλέον μεταξύ των έρευνητών ή άποψη ότι ή Κυριακή Προσευχή παραδόθηκε άρχικά στα άραμαϊκά. Προφανώς περιέχονταν στην Q, άπ' όπου άργότερα ένωματώθηκε στα εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου και τοῦ Λουκά και δέχτηκε έπεξεργασία ανάλογη τῶν σκοπῶν τοῦ κάθε εὐαγγελιστή²¹.

Στό Σειρ. 28:2 διαβάζουμε «*άφες άδίκημα τῶ πλησίον σου και τότε δεηθέ- ντος σου αί άμαρτίαι σου λυθήσονται*», χωρίο πού συχνά παραθεωρεΐται στην έξέταση τῆς προσευχῆς. Ὁ Λουκάς αντικαθιστᾷ έσκεμμένα τῆ λέξη *όφειλήμα- τα* με τῆ λέξη *άμαρτίαι*. Ἡ επικρατοῦσα υπόθεση θέλει τὴν λουκάνεια μορφή τῆς προσευχῆς ὡς τὴν αυθεντική²², ή ὁποία πιθανότερο νά παραδόθηκε άπό τὰ χείλη τοῦ ιστορικοῦ Ἰησοῦ και νά μὴν άποτελεΐ προΐόν τῆς χριστιανικῆς κοινό- τητας, στη λειτουργική παράδοση τῆς ὁποίας ὁμως, ἦταν αναπόσπαστο μέρος. Ἡ Κυριακή Προσευχή περιέχει άναμφισβήτητα ιουδαϊκό χαρακτήρα. Ἡ έναλ- λαγή τῶν αἰτημάτων άπό β' πρόσωπο ένικοῦ σέ α' πληθυντικό δηλώνει άφενὸς τὴν έκπλήρωση τοῦ σκοποῦ τοῦ Θεοῦ και άφετέρου τὴ σύνδεση με τὶς ανθρω- πινες ανάγκες. Κοινὸ θέμα ὄλων τῶν αἰτημάτων εἶναι ή πραγματοποίηση τοῦ μοναδικοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ για τὸν κόσμο και τοὺς ανθρωπούς. Ἐπομένως ὁ έσχατολογικὸς τόνος τῆς προσευχῆς εἶναι ὁρατός.

Ἡ λέξη *όφειλημα/όφειλή* έχει τὴ σημασία τῆς χρηματικῆς ὀφειλῆς, ή τῆς ὀφειλῆς γενικότερα. Τὸ ρήμα *όφείλω* χρησιμοποιεΐται στοὺς Ο' σχεδὸν άπο- κλειστικά σέ έμπορικῆς δοσοληψίες. Με ελάχιστες έξαιρέσεις, χρησιμοποι- εΐται για νά εκφράσει τὴν οικονομική έξάρτηση, ένῶ στην Κ.Δ. χρησιμοποι- εΐται συχνότερα τὸ άπαρέμφατο *όφείλειν*. Στην έξέλιξη του ὁ ὅρος άπέκτησε και σημασία χρέους ήθικοῦ περιεχομένου. Ἡ θρησκευτική ὁμως φόρτιση τῆς λέξης *όφειλημα* άπουσιάζει αντίθετα άπό τὴν έλληνική γραμματεία. Ἡ εικόνα τῆς χρηματικῆς ὀφειλῆς χρησιμοποιεΐται συχνά άπό τὸν Ἰησοῦ στίς παραβολές, γεγονός πού άποδεικνύει τὴν κοινωνική και οικονομική κατάσταση τῶν ανθρω- πῶν στοὺς ὁποίους άπευθυνόταν.

21. Αναλυτική παρουσίαση τῆς έρευνας και τῶν δυσκολιῶν πού παρουσιάζει ή Κυριακή προ- σευχή βλ. στη μεταπτυχιακή έργασία τῆς Μ. ΚΑΤΣΑΒΕΛΗ, *Κυριακή Προσευχή. Ἐπαρχές και Ἐξέλιξη τῆς Προσευχῆς τοῦ "Ἰστορικοῦ Ἰησοῦ"*, στη *Συνοπτική Παράδοση*, Θεσσαλονίκη 2001.

22. Στό κατά Λουκᾶν ή προσευχή κατά τὰ άρχαιότερα χειρόγραφα περιέχει πέντε αἰτήμα- τα και συνεπῶς άποτελεΐ τὸ βραχύτερο τύπο. Βλ. J. JEREMIAS, *Ὁ Ἰησοῦς και τὸ Εὐαγγέλιό του*, (μτφρ. Σ. Άγουρίδη), Ἀθήνα 1984, 117-120. Ὁ Ματθαῖος αντίθετα, διασώζει τὸ άρχαιότερο λε- ξιλόγιο τῆς προσευχῆς άπό τὸ ὁποῖο έξαρτάται τὸ κείμενο τῆς *Διδαχῆς*. Βλ. J. A. FITZMYER, *στό ἴδιο*, 897 και G. EBELING, *Ἡ Προσευχή*, (μτφρ. Θ. Σωτηρίου), Ἀθήνα 1984.

Στό μεταγενέστερο Ἰουδαϊσμό ἡ ἁμαρτία θεωροῦνταν οὐσιαστικά ὡς πραγματική ἀδικία, γιὰ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος ἦταν ὑπόλογος ἀπέναντι στὸν Θεό²³. Στὴν Κ.Δ. συνώνυμες λέξεις τῆς ἁμαρτίας πού δηλώνουν τὴν ἴδια ἀκριβῶς κατάσταση εἶναι οἱ: *παράπτωμα/παράβασις, παρακοή, ἀδικία, ἀσέβεια, ἀνομία, κακία, ἀλλὰ καὶ ὀφείλημα/ὀφειλή*. Ἐπομένως στό αἶτημα γιὰ τὴν ἄφεση (Μτ. 6:12α//Λκ. 11:4α) καὶ οἱ δύο λέξεις μὲ τις ὁποῖες μεταφράζεται τὸ ἀραμαϊκὸ *hōbā* εἶναι σωστές, ἐφόσον δηλώνουν ἀκριβῶς τὸ ἴδιο *prāgma*²⁴.

Ἡ ἐπιλογή τῆς λέξης *ὀφείλημα* ἀπὸ τὸν Ματθαῖο φαίνεται ὅτι ἀνήκει σὲ ἕνα ἀρχικότερο στάδιο ἐπεξεργασίας, καθὼς βρῖσκεται πλησιέστερα στὴν κυριολεκτική σημασία τοῦ ὄρου. Στό λόγιο τοῦ 6:14-15²⁵, ἡ λέξη *παραπτώματα* δηλώνει μία γενικότερη κατάσταση ἀπὸ ἐκείνη πού ἐκφράζεται μὲ τὸ *ὀφειλήματα* καὶ ἔτσι ἐπιστρέφουμε σὲ αὐτὸ πού γινόταν κοινῶς ἀποδεκτὸ μὲ τὴν ἀραμαϊκὴ λέξη *hōbā*. Ἡ καθαρὰ οἰκονομικὴ ἔννοια τοῦ *ὀφείλω* στὴν λουκάνεια ἐκδοχὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν προσθήκη στοῦ κατὰ Ματθαῖον τῶν στίχων 6:14-15, οἱ ὁποῖοι κατέχουν θέση ἐπεξηγητικῶν σχολίου στοῦ 6:12.

Ὁ Λουκᾶς ἀντίθετα χρησιμοποιοῦν συνειδητὰ τὴ λέξη *ἁμαρτία* ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς πηγῆς πού χρησιμοποίησε. Φαίνεται ἐπικρατέστερη ἡ ἄποψη πὼς τὸ ἑλληνόφωνο κοινὸ στό ὁποῖο ἀπευθυνόταν νὰ μὴν ἦταν ἐξοικειωμένο μὲ τὸ ἀραμαϊκὸ λεξιλόγιο²⁶. Γιὰ νὰ ἀποφύγει λοιπὸν τυχὸν παρανοήσεις τῆς λέξης *ὀφείλημα*, προτίμησε τὴ γραφὴ *ἁμαρτία* πού ἦταν εὐρύτερα γνωστὴ καὶ ἔτσι θὰ γινόταν εὐκολότερα κατανοητὴ ἢ πραγματικότητά τοῦ αἰτήματος καὶ

23. S. LYONNET-L. SABOURIN, *Sin, Redemption and Sacrifice. A Biblical and Patristic Study*, AnBib 48, Rome 1970, 25 καὶ 32. Βλ. καὶ Δ. ΚΟΡΑΒΟΥ (Ἐπισκ. Σεβερεινέανου), *Ἡ Κυριακὴ Προσευχὴ. Φιλολογικὴ, Ἱστορικο-θεολογικὴ καὶ Ἑρμηνευτικὴ Μελέτη*, (Διδακτ. Διατρ.), Ἀθήνα 1979, 228-230.

24. Πληροφορίες γιὰ τις ἔννοιες *ὀφειλή/ὀφείλημα* καὶ *ὀφειλέτης* στό ἑλληνικὸ καὶ ρωμαϊκὸ δίκαιο ἀλλὰ καὶ στὶς παύλειες ἐπιστολές, βλ. στοῦ Β. ΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ, «“Ὀφειλή” καὶ “Ὀφειλέτης” βασικὲς ἔννοιες τοῦ ἐνοχικοῦ δικαίου στὶς Ἐπιστολές τοῦ Ἀπ. Παύλου», *ΔΒΜ* 16 (1997) 95-113.

25. Στό κατὰ Μάρκον διαβάζουμε «*Καὶ ὅταν στήκετε προσεχόμενοι, ἀφίετε εἰ τι ἔχετε κατὰ τινος, ἵνα καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀφῆ ὑμῖν τὰ παραπτώματα ὑμῶν*» (Μκ. 11:25). Τὸ γεγονός ὅτι ἡ λέξη *παραπτώματα* στὰ Συνοπτικά ἀπαντᾷ μόνο στὰ Μτ. 6:14-15//Μκ. 11:25, κάνει τοὺς ἐρευνητὲς νὰ υποθέτουν πὼς ὁ Ματθαῖος θὰ μπορούσε νὰ εἶχε δανειστεῖ τὸ λόγιο αὐτὸ ἀπὸ τὸ Μάρκο. Γιὰ τὴν προσθήκη πού κάνουν ὀρισμένα χειρόγραφα βλ. Ι. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ Κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιο*, ΕΚΔ 2, Θεσσαλονίκη 1993, 375 καὶ ὑποσ. 10.

26. Κατὰ τὸν D. W. BLOSSER, στοῦ ἴδιου, 271, ὁ Λουκᾶς ἔχοντας κατὰ νοῦ τοὺς θεσμοὺς τοῦ σαββατικῶν καὶ τοῦ ἰωβηλαίου ἔτους, προσπαθεῖ νὰ συνδέσει τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὸ Θεὸ μὲ τὴν μεταξύ τῶν ἀνθρώπων παραγραφή τῶν χρεῶν (Δτ. 15:2).

ἀπό τοὺς ἐθνικοχριστιανούς²⁷. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύεται ἀφενὸς μὲν ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ *ὀφείλοντι* στὸ Λκ. 11:4β, τὸ ὁποῖο θεωρεῖται ὡς ἀπόδειξη, τόσο τῆς ὑπαρξὸς τῆς γραφῆς *ὀφείλημα* στὸ στ. 4α, ὅσο καὶ τῆς ἐννοιολογικῆς ταύτισης τῆς ὀφειλῆς μὲ τὴν ἁμαρτία καὶ ἀφετέρου μὲ τὴν παρουσίαν τῆς λέξης *ὀφειλὴν* στὸ κείμενο τῆς *Διδαχῆς* (8:2). Τὸ θέμα τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν ἀλλὰ καὶ ἡ λέξις ἁμαρτία ἐμφανίζονται συχνότερα στὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Λουκᾶ ἀπ' ὅτι στοὺς δύο ἄλλους συνοπτικούς.

Ἡ ἄσχημη οἰκονομικὴ κατάστασις τῶν φτωχῶν ἀνθρώπων, κυρίως τῶν ἀγροτῶν, τῆς Παλαιστίνης κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰησοῦ, μαρτυρεῖται ἀφενὸς, ἀπὸ τὴν ἐπινόησιν τοῦ προσβοῦλ ἀπὸ τὸν Χιλλὲλ καὶ τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἰωσήπου πού ἀναφέρεται στὴν καταστροφὴν τῶν συμβολαίων δανεισμοῦ²⁸ ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας στὴν ἀρχὴ τοῦ ἰουδαϊκοῦ πολέμου (66-73 μ.Χ.). Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἐπαναστάτας εἶχαν στρατολογηθεῖ ἐπειδὴ δὲν μποροῦσαν νὰ πληρῶσουν τοὺς φόρους καὶ τὰ χρεῖα τους.

Ἡ ταύτισις τῆς ιδέας τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν μὲ ἐκείνη τῆς παραγραφῆς τῶν χρεῶν εἶναι ἔκδηλη καὶ παραπέμπει στοὺς θεσμοὺς τοῦ σαββατικοῦ καὶ ἰωβηλαίου ἔτους τῆς Π.Δ. Ἐπιπλέον, δὲν ἀποτελεῖ ἐπινόησιν τοῦ εὐαγγελιστῆ Λουκᾶ, ἀλλὰ προϋπῆρχε στὸν Ἰουδαϊσμὸν τοῦ δευτέρου Ναοῦ μὲ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ιδέας περὶ ἰωβηλαίου ἔτους. Ἀπὸ τὴν συγκεκριμένη λοιπὸν ὀπτικὴν γωνίαν θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ συνειδητὴ αὐτὴ ἀντικατάστασις δὲν περιορίζεται ἀποκλειστικὰ στὴν ἐξήγησιν, στὴν ὁποία καταφεύγουν οἱ ἐρευνητῆς τῆς

27. Μ. ΚΑΤΣΑΒΕΛΗ, *στὸ ἴδιο*, 102. Ἡ ἴδια ἀντικατάστασις λαμβάνει χώρα στὸ Λκ. 13:2, ὅπου οἱ ἁμαρτωλοὶ ἔχουν τὴν ἐννοίαν τῶν χρεοφειλετῶν. Βλ. C. F. EVANS, *The Lord's Prayer*, London 1963, 59, ὅπου ἐπισημαίνεται ἡ μὴ διατήρησις τῆς λέξης *ὀφείλημα* μὲ τὴν ἐννοίαν τῆς ἁμαρτίας στὴν πρώτη ἐκκλησία ἀλλὰ καὶ στὴ μετέπειτα ραββινικὴ γραμματεία. Πρὸβλ. καὶ C. F. D. MOULE, «...As we Forgive...»: A Note on the Distinction between Deserts and Capacity in the Understanding of Forgiveness», *στὸ Essays in New Testament Interpretation*, Cambridge, Cambridge University Press, 1982, 278-279. Ἡ ὑπόθεσις μὲ τὴν ὁποία δικαιολογεῖται συνήθως ἡ ἐσκεμμένη ἀλλαγὴ τοῦ Λουκᾶ εἶναι πῶς ἡ θεώρησις τῆς ἁμαρτίας ὡς μὴ δυνατὴ ἐξόφλησις χρέους πρὸς τὸ Θεό, ἦταν ἄγνωστη στὸν ἐθνικὸν κόσμον.

28. ΙΩΣΗΠΟΥ, *Ἱστορία Ἰουδαϊκοῦ Πολέμου πρὸς Ῥωμαίους*, 2, 426-427. Βλ. ἐπίσης ὅσα λέγονται στὸ G. THEISSEN, *Καίρια Χαρακτηριστικὰ τῆς Κίνησις τοῦ Ἰησοῦ: Κοινωνιολογικὴ Θεώρησις. Συμβολὴ στὴν Ἱστορίαν Γένεσις τοῦ Ἀρχέγονου Χριστιανισμοῦ*, (μτφρ. Δ. Χρυσοπούλου-Θ. Σωτηρίου) Ἀθήνα 1997, 60-63 καὶ 69-71. Οἱ B. J. MALINA-R. L. ROHRBAUGH, *Social Science Commentary on the Synoptic Gospels*, Augsburg Fortress, 1992, 62, ἀναφέρουν πῶς ἔμμεσες μαρτυρίαι βρῖσκονται σὲ μία πληθώρα κειμένων, στὴν ὁποία περιλαμβάνονται καὶ ἐλληνιστικοὶ πάπυροι.

Κυριακής Προσευχής. Κατά τη γνώμη μας ὁ Λουκᾶς ἐδῶ, ὅπως καὶ παντοῦ στὸ εὐαγγέλιό του, διατυπώνει τὴν συνολικὴ διάσταση τῆς σωτηρίας, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τόσο τὴν πνευματικὴ, ὅσο καὶ τὴν κοινωνικὴ κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου. Ἐχοντας ὑπόψη τοὺς συγκεκριμένους θεσμοὺς ἀπονομῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης τοῦ Λευιτικοῦ, τοὺς χρησιμοποιεῖ ὡς γλῶσσα καὶ εἰκόνα γιὰ νὰ περιγράψει τὴν ἐπικείμενη σωτηρία. Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἀποτελοῦν οἱ διηγήσεις τῶν μακαρισμῶν (Λκ. 6:20-22) καὶ τῆς ἀπόρριψης τοῦ Ἰησοῦ στὴ Ναζαρέτ (Λκ. 4:16-30)²⁹.

Κλειδί στὴν ὑπόθεση ἀποτελεῖ τὸ ρῆμα *ἀφήμι*. Ἡ κοινωνικὴ ἀνασυγκρότηση ποὺ διασφάλιζε τὸ ἰωβηλαῖο ἔτος σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν Ἡμέρα τοῦ Ἐξιλασμοῦ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἔχει ἐπηρεάσει τὴ θεολογικὴ σκέψη τοῦ Λουκᾶ. Αὐτὸ γίνεται φανερὸ στὸ β' μέρος τοῦ αἰτήματος (Μτ. 6:12β//Λκ. 11:4β), ὅπου ἐμφανίζεται ἡ περίπτωση τῆς διαπροσωπικῆς ἀφέσεως μὲ τρόπο ποὺ θυμίζει τὴ διαδικασία παραγραφῆς τοῦ σαββατικοῦ ἔτους. Ὁ Λουκᾶς ὁμως διευρύνει τὸ θέμα τῆς ἀφέσεως (*παντὶ ὀφείλοντι ἡμῖν*) καὶ τῆς σωτηρίας ποὺ παρέχεται ἀπὸ τὸ Θεό, ἀπευθυνόμενος ἔτσι καὶ στὸν ἐθνικὸ κόσμο –ὅπως στὴν περικοπὴ τῆς ἀπόρριψης στὴ Ναζαρέτ– καὶ δὲν τὸ διατηρεῖ περιορισμένο στὰ ὄρια τῆς ἰουδαϊκῆς κοινότητας. Συνεπῶς ἡ λουκάνεια ἐκδοχὴ τοῦ στίχου εἶναι μεταγενέστερη καὶ ἐξυπηρετεῖ τὸν δικό του θεολογικὸ στόχο³⁰.

Παρατηροῦμε ὅτι τὸ ρῆμα τῆς πρότασης βρῖσκεται σὲ διαφορετικὸ χρόνο στους δύο εὐαγγελιστές. Ἀόριστος στὸ Ματθαῖο καὶ ἐνεστώτας στὸ Λουκᾶ καὶ στὴ *Διδαχὴ*. Ἀνεξάρτητα μὲ τὶς προσπάθειες ἐπίλυσης τῆς δυσκολίας τοῦ χρό-

29. Βλ. σχετικὰ Μ. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΔΗ, «Ἡ Χρῆση τοῦ Ἰωβηλαίου Ἔτους στὸ Λκ. 4:18-19 σὲ Συνδυασμὸ μὲ τὸ Χειρόγραφο τοῦ Κοιμῶν 11Q13. (Πρὸς μία Διασάφηση τῆς Σωτηριολογίας τοῦ Λουκᾶ)», στὶς *Εἰσηγήσεις I' Συνάξεως Ὁρθοδόξων Βιβλικῶν Θεολόγων, Τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον. Θέματα Εἰσαγωγικά, Φιλολογικά, Ἐρμηνευτικά καὶ Θεολογικά, Βόλος 15-17 Σεπτεμβρίου 2000, Βόλος 2003, 93-106.*

30. Ὁ J. H. YODER, *The Politics of Jesus*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans, 1972, 66-67, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀποψη τῆς καθαρὰ οικονομικῆς ἔννοιας τοῦ ὀφείλου στὴν λουκάνεια ἐκδοχὴ τοῦ αἰτήματος γιὰ τὴν ἄφεση (Λκ. 11:4) ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν προσθήκη στὸ κατὰ Ματθαῖον τῶν στίχων 6:14-15, οἱ ὁποῖοι κατέχουν θέση ἐπέξηγητικῶν σχολίου στὸ 6:12. Ὁ F. C. FENSHAM, «The Legal Background of Matt. 6:12», *NovT* 4 (1960) 1-2, θεωρεῖ πὼς στὸ ὑπόβαθρο τοῦ αἰτήματος γιὰ τὴν ἄφεση βρῖσκεται τὸ σαββατικὸ ἔτος. Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ ὀδηγήθηκε παρατηρώντας τὴν παράλληλη χρῆση τοῦ *ἀφήσεις-ὀφείλει* (Δτ. 15:2) καὶ *ἀφήκαμεν-ὀφειλέταις* (Μτ. 6:12). Ἡ σύνδεση τοῦ χωρίου ἀπὸ τὸ Δευτερονόμιο μὲ τὸ στίχο τοῦ Ματθαίου ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ Λουκᾶ. Βλ. S. H. RINGE, *Jesus, Liberation, and the Biblical Jubilee: Images for Ethics and Christology*, OBT 19, Philadelphia 1985, 78.

νου στον οποίο βρίσκεται το ρήμα, γίνεται ξεκάθαρο ότι η άφεση που παρέχεται από τον Θεό είναι αποτέλεσμα της ενεργοποίησης της άφεσεως μεταξύ των ανθρώπων³¹. Στο Μκ. 11:25 διαβάζουμε «Και όταν στήκετε προσευχόμενοι, αφήστε εις τι έχετε κατά τινος, ίνα και ό πατήρ ύμών ό έν τοίς ούρανοίς αφή ύμίν τά παραπτώματα ύμών». Το χωρίο φαίνεται να είναι παράλληλο με αυτό που εξετάζουμε. Σε όλα τα παραπάνω χωρία φαίνεται ότι η άφεση των άμαρτιών δεν απαιτεί την παρουσία μιås μεσιτικης προσωπικότητας, ούτε μιås έξιλαστήριας θυσίας. Ό θάνατος του Χριστού δεν παίζει κανένα ρόλο, καθώς η άφεση εξαρτάται από την άμεση σχέση μεταξύ Θεού, ανθρώπου και συνανθρώπων. Ένα άλλο ένδεικτικό παράδειγμα αυτής της σχέσης αποτελεί και το Α΄ Ίω. 3:17 «δς δ' άν έχη τον βίον του κόσμου και θεωρη τον άδελφόν αυτού χρείαν έχοντα και κλείση τά σπλάγχνα αυτού άπ' αυτού, πώς η άγάπη του θεού μένει έν αυτό;».

Η λέξη *όφειλήματα* στο α΄ ήμιστίχιο του Μτ. 6:12, η όποία συνδέεται με την άφεση που Θεός παρέχει στους ανθρώπους, δεν θα πρέπει να κατανοηθεί κυριολεκτικά, ότι δηλαδή άφορα τα άνεξόφλητα οικονομικά χρέη. Η χρήση όμως του *όφειλέταις* στο β΄ ήμιστίχιο που αναφέρεται στις διαπροσωπικές σχέσεις, βρίσκεται σε παραλληλότητα με τη μεταφορική χρήση του *όφειλήματα* του α΄ ήμιστίχιου, άν και έδω αναφέρεται στην κυριολεκτική έννοια των χρεών. Δεν θα πρέπει να παραθεωρούνται οι κοινωνικές συνέπειες της διαπροσωπικής άφεσεως, καθώς με την ενεργοποίηση αυτής, εκείνος που άδίκησε κάποιον αποκαθίσταται από εκείνον στον όποιο η προηγούμενη έσφαλμένη του ενέργεια είχε άρνητικές έπιπτώσεις στην κανονική και πάλι τάξη, όπως ήταν πριν αυτή διασαλευτεί³². Θυμίζουμε έδω πώς για να ολοκληρωθεί η κοινωνική άνα-

31. Βλ. D. J. REIMER, «The Apocrypha and Biblical Theology. The Case of Interpersonal Forgiveness», στο *After the Exile. Essays in Honour of R. Mason*, έκδ. J. Barton-D. J. Reimer, Macon, Georgia, Mercer University Press 1996, 266 έξ.. J. C. O'NEILL, «The Lord's Prayer», *JSNT* 51 (1993) 16. Πουθενά όμως οι παραπάνω έρευνητές δεν εξετάζουν την προέλευση αυτού του μοτίβου, άρκούμενοι μόνο στο γεγονός ότι η από πλευράς του Ίησου χρήση του χρέους είναι άραμαϊσμός. Βλ. Έπίσης S. H. RINGE, στο *ίδιο*, 83 και R. H. LOWERY, *Sabbath and Jubilee*, Chalice Press, St. Luis, Missouri 2000, 139-140.

32. Όρθώς οι B. J. MALINA-R. L. ROHRBAUGH, στο *ίδιο*, 63, θεωρούν την άμαρτία ρήγμα στις διαπροσωπικές σχέσεις και ύποστηρίζουν πώς τα Μτ. 6:12 και Λκ. 11:4 είναι μία άναλογία που απορρέει από την επικρατούσα γεωργική έμπειρία της έποχής. Η διαπροσωπική άφεση αποκαθιστά τον χρεοκοπημένο στην κοινότητά του. Η άφεση που παρέχεται από το Θεό σημαίνει άπελευθέρωση από το φόβο της άπώλειας και της στέρησης της σωτηρίας. Πρβλ. M. HARRIS, *Proclaim Jubilee! A Spirituality for the Twenty-First Century*, Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky 1996, 87-89.

συγκρότηση κατά την ἔλευση τοῦ ἰωβηλαίου, πρῶτα γίνονται σύμφωνα με τίς διατάξεις τοῦ θεσμοῦ ἢ παραγραφῆς, ἢ ἀπελευθέρωση καὶ ἢ ἀποκατάσταση τῶν ἰδιοκτησιῶν, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ ἐνεργοποιηθεῖ καὶ ἡ ἄφεση ποῦ παρεχόταν ἀπὸ τὸν Θεὸ μέσῳ τοῦ τυπικοῦ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς Ἡμέρας τοῦ Ἐξίλασμοῦ στίς 10 τοῦ μηνὸς Τισρί. Συνεπῶς τὸ λεξιλόγιο ἀλλὰ καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς παραγραφῆς τῶν ὀφειλῶν παραπέμπουν στοὺς δύο γνωστούς κοινωνικοὺς θεσμοὺς τῆς Π.Δ.

Ἀμέσως μετὰ τὸ αἴτημα γιὰ τὴν ἄφεση τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς ὁ Ματθαῖος προσθέτει τὸ λόγιο «Ἐὰν γὰρ ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος· ἐὰν δὲ μὴ ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις, οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν» στὸ 6:14-15³³, τὸ ὁποῖο ἔχει καθιερωθεῖ ὡς προϋπόθεση τῆς θεϊκῆς συγνώμης. Οἱ στίχοι 14-15 λειτουργοῦν ἐμφαντικὰ ὡς ἐπεξηγηματικὸ σχόλιο στὸ Μτ. 6:12. Ἡ λέξη *παραπτώματα* δηλώνει μία γενικότερη κατάσταση ἀπὸ ἐκείνη ποῦ ἐκφράζεται μετὰ τὸ *ὀφειλήματα*.

Οἱ στίχοι βρίσκονται σὲ ἄρμονία μετὰ τὸ Λκ. 6:37γ, ἀλλὰ καὶ τὸ Μτ. 18:18. Οἱ στίχοι χρησιμοποιοῦνται στὸ Κολ. 3:13 μετὰ ἄλλη μορφή «ἀνεχόμενοι ἀλλήλων καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς ἐὰν τις πρὸς τινὰ ἔχη μομφήν· καθὼς καὶ ὁ κύριος ἔχαρισατο ὑμῖν, οὕτως καὶ ὑμεῖς» καὶ στὸ Ἐφ. 4:32 «γίνεσθε [δὲ] εἰς ἀλλήλους χρηστοί, εὐσπλαγχνοί, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ θεὸς ἐν Χριστῷ ἔχαρισατο ὑμῖν» μετὰ ἔντονο ὁμως χριστολογικὸ τόνο. Ἄν καὶ τὰ δύο χωρία συνδέουν τὴν ἰδέα τῆς ἀφέσεως μετὰ τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ, ὡστόσο ἡ ἀμοιβαιότητα τῆς ἀφέσεως τονίζεται καὶ ἐδῶ³⁴. Ἐπειδὴ ὁ Κύριός μας συγχώρεσε τίς ἁμαρτίες τὸ ἴδιο ὀφείλουμε νὰ κάνουμε καὶ ἐμεῖς μετὰξὺ μας. Μετὰ τὰ *χαριζόμενοι/ἔχαρισατο* δηλώνεται ἐδῶ ἡ διαπροσωπικὴ μορφή τῆς ἀφέσεως. Ὁ ρηματικὸς τύπος *ἔχαρισατο* χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸ Λουκᾶ στὴν παραβολὴ τῶν ὀφειλετῶν (7:41-42) στὴ διήγηση τῆς μυράλειψης τοῦ Ἰησοῦ γιὰ νὰ δηλώσει τὴν παραγραφὴ τῶν οἰκονομικῶν χρεῶν. Ἄς δοῦμε τί ἀκριβῶς συμβαίνει σὲ αὐτήν.

Στὴ διήγηση τῆς μυράλειψης τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ μετὰ διαφορετικὴ μορφή καὶ στὰ τέσσερα εὐαγγέλια (Μτ. 26:6-13//Μκ. 14:3-9//Λκ. 7:36-50//Ἰω.

33. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ λέξη «*παραπτώματα*» στὰ Συνοπτικὰ ἀπαντᾷ μόνο στὰ Μτ. 6:14-15//Μκ. 11:25, κάνει τοὺς ἐρευνητὲς νὰ υποθέτουν πὼς ὁ Ματθαῖος θὰ μπορούσε νὰ εἶχε δανειστεῖ τὸ λόγιο αὐτὸ ἀπὸ τὸ Μᾶρκο. Γιὰ τὴν προσθήκη ποῦ κάνουν ὀρισμένα χειρόγραφα βλ. I. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ, *στὸ ἴδιο*, 375.

34. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ στὸ Α' Ἰω. 4:11 ὑπὸ τὸ πρῶτομα τῆς ἀγάπης.

12:1-8), τὸ ἐνδιαφέρον μας ἐστιάζεται στὴν παραβολὴ πού παρατίθεται ἀπὸ τὸν Λουκᾶ στὰ 7:41-42 καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη πηγὴ του (L). Ἀρκεῖ ἐδῶ νὰ ποῦμε πὼς ἡ ἐκδοχὴ τῆς περικοπῆς στὸ κατὰ Λουκᾶν διαφέρει ἀπὸ ἐκείνη τῶν ὑπολοίπων εὐαγγελιστῶν σὲ διάφορες λεπτομέρειες καὶ πιθανῶς νὰ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχέγονη μορφή τῆς ἐν λόγῳ περικοπῆς³⁵. Ἡ ἰδιαίτερος σύντομη παραβολὴ εἶναι οἰκονομικοῦ περιεχομένου³⁶. Δύο ὀφειλέτες ἐμφανίζονται καὶ στὴν παραβολὴ τοῦ Μτ. 18:21-35³⁷. Οἰκονομικὴ ὀφειλὴ ἀπαντᾷ καὶ στὶς παραβολὰς τοῦ ἄδικου διαχειριστῆ (Λκ. 16:1-8) καὶ τοῦ κακοῦ δούλου (Μτ. 18:23-34).

Τὸ *χαρίζεσθαι* ἀποτελεῖ ἕναν τεχνικὸ ὄρο γιὰ τὴν παραγραφὴ τῶν χρεῶν ἢ τῶν ἁμαρτιῶν. Ἀνεξάρτητα μὲ τὸ διαφορετικὸ ποσὸ τῶν ὀφειλῶν, ἐκεῖνο πού τονίζεται εἶναι τόσο ἡ ἀδυναμία ἐξόφλησης, ὅσο καὶ ἡ παραγραφή τους. Τὸ ἀπεριόριστο μέγεθος τῆς ἀφέσεως πού παρέχει ὁ Θεὸς ἀντιμετωπίζει στὸ κείμενο τὴν κακὴ διάθεση τοῦ φαρισαίου. Δὲν ὑπάρχει κάτι πού νὰ μὴν μπορεῖ νὰ συγχωρεθεῖ. Ἐὰν ὁ δανειστὴς καὶ οἱ ὀφειλέτες θεωρηθοῦν Ἰουδαῖοι, τότε ἡ παραγραφὴ τοῦ χρέους δὲ φαίνεται ἀσυνήθιστη ἐφόσον οἱ διατάξεις τοῦ σαββατικοῦ ἔτους ἦταν γνωστοὶ στὸ λαὸ καὶ ἐφαρμόζονταν στὴν πράξη.

35. O. J. A. SANDERS, «Sins, Debts and Jubilee Release», στὸ *Text as Pretext*, ἐκδ. R. P. Carroll, JSOTSup 138, Sheffield, Sheffield Academic Press, 1992, 273-274, ὑποστηρίζει τὴν πιθανότητα νὰ γνώριζε ὁ Λουκᾶς μίαν ἀρχικὴν διήγηση, παρόμοια μὲ ἐκείνη τοῦ Μάρκου, στὴν ὁποία παραλείπεται ἡ παράφραση τοῦ Δτ. 15:11 καὶ ἐδῶ περιέχεται τὸ Λκ. 7:41-42, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ υἱοθετηθεῖ μίαν ἰωβηλαικὴ ἐρμηνεῖα τῶν γεγονότων πού στὸ κατὰ Λουκᾶν δὲν συνδέονται μὲ τὸ Πάθος τοῦ Ἰησοῦ.

36. O. J. J. KILGALLEN, «A Proposal for Interpreting Luke 7,36-50», *Bib* 72 (1991) 309, τόνισε πὼς ἡ παραβολὴ τῶν δύο χροεοφειλετῶν, ἂν καὶ ἀποτελεῖ τὸ κλειδὶ στὴ διήγηση, δὲν ἔχει ἐφαρμογὴ στὴν ἀφεση τῶν ἁμαρτιῶν τῆς γυναίκας. Βλ. σχετικὰ τοῦ ἸΔΙΟΥ, «Luke 7:41-42 and Forgiveness of Sins», *ExpTim* 3 (1999) 46-47 καὶ τοῦ ἸΔΙΟΥ, «Forgiveness of Sins (Luke 7:36-50)», *NovT* 40 (1998) 111-116. Πρβλ. Ε. ΚΑΣΣΕΛΟΥΡΗ, *Ἡ Μυράλειψη τοῦ Ἰησοῦ. Σύγχρονη Ἐρμηνευτικὴ Προβληματικὴ καὶ Εὐχαριστιακὴ Προσέγγιση τῆς Βιβλικῆς Διήγησης τῆς Μυράλειψης τοῦ Ἰησοῦ (Ματθ. 26:6-13=Μάρκ. 14:3-9=Λουκ. 7:36-50=Ἰω. 12:1-8)*, Θεσσαλονίκη 2006, 90-91 καὶ 98 καὶ ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, «Ἡ Μυράλειψη τοῦ Ἰησοῦ στὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο (7:36-50)», στὶς *Εἰσηγήσεις I' Συνάξεως Ὁρθοδόξων Βιβλικῶν Θεολόγων*, Βόλος 2003, 249. J. NOLLAND, *Luke 1-9:20*, WBC 35A, 355. Βλ. ἐπιπλέον P. VASSILIADIS, «The Understanding of Eucharist in St. John's Gospel», στὸ *Atti del VI Simposio Di Efeso Su S. Gionanni Apostolo*, ἐκδ. L. Padovese, Rome 1996, 39-52 καὶ τοῦ ἸΔΙΟΥ, «Towards a Costly Eucharistic Vision: A Jubilee Bible Study on John 13:1-20», στὸ *Eucharist and Witness. Orthodox Perspectives on Unity and Mission of the Church*, WCC-HC Press, Geneva-Boston 1998, 1-6.

37. Κατὰ παράλληλο τρόπο ἐπίσης στὴ ραββινικὴ παραβολὴ τοῦ *b. Abod. Zar.* 4a.

Ἐδῶ συγκρίνεται γιὰ ἄλλη μία φορὰ ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν μὲ τὴν παραγραφὴ τῶν χρεῶν στὴν ἰδέα τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ πρώτη. Σὲ αὐτὸ τὸ σύστημα, ἡ διαδικασία τῆς ἀφέσεως βασίζεται στὴ διαρκῆ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ποὺ παραγράφει ὅλες τὶς ἀνεξόφλητες ὀφειλές ἐπειδὴ κανεὶς δὲν εἶναι ἰκανὸς νὰ ξεπληρώσει. Ἀκόμη καὶ ἂν στὴν περίπτωση τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν τῆς γυναίκας, ἡ ὁποία ἔχρισε μὲ μύρο τὸν Ἰησοῦ, προϋποτίθεται ἡ ἀγάπη καὶ ἡ πίστη σὲ αὐτὸν (Λκ. 7:47), ἡ ἀναγκαιότητα ἐξίλαστήριας θυσίας ἀπουσιάζει. Ἡ τελικὴ ἄφεση ἀπὸ τὸ Θεὸ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἶναι ἀποτέλεσμα καὶ συνέπεια τῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀφέσεως. Τὸ θεολογικὸ σχῆμα τοῦ Λουκᾶ «μετάνοια/ἄφεση ἁμαρτιῶν/σωτηρία» εἶναι καὶ ἐδῶ ἐκδηλοῦνται.

Στὴ διήγηση αὐτὴ, ἡ εἰκόνα τῆς παραγραφῆς τῶν χρεῶν εἶναι διαφωτιστικὴ γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν ἀπὸ τὸν Θεό³⁸. Οἱ ἰδανικὲς σχέσεις ποὺ διασφάλιζαν τὸ σαββατικὸ καὶ τὸ ἰωβηλαῖο ἔτος βρῖσκονται καὶ πάλι στὸ ὑπόβαθρο τῆς μικρῆς αὐτῆς παραβολῆς, καθὼς στὸν Ἰσραὴλ μόνο οἱ δύο αὐτοὶ θεσμοὶ διενεργοῦσαν αὐτόματη παραγραφὴ. Ἐνῶ ἔχουμε μαρτυρίες ἀπελευθέρωσης δούλων σὲ ἰδιωτικὸ ἐπίπεδο, παραγραφὲς ἀνεξόφλητων χρεῶν ἀντίθετα, δὲν ἔχουν διασωθεῖ. Ἄς σημειωθεῖ ἐπίσης πὼς στὸ Λκ. 7:42 χρησιμοποιεῖται τὸ ρῆμα *χαρίζομαι*, ἐνῶ ἄλλοῦ προτιμᾶται τὸ *ἀφήμι*. Στὸ κείμενο τῶν Ο' τὸ *χαρίζομαι* ἀπαντᾷ μόνο στὰ μεταγενέστερα κείμενα. Στὴν Κ.Δ. φαίνεται ὅτι χρησιμοποιεῖται μὲ τὸν τρόπο ποὺ χρησιμοποιεῖται τὸ *ἀφήμι* στους Ο'. Τὸ *χαρίζομαι* (Λκ. 7:40-42) ἀποτελεῖ καλαισθητὸ συνώνυμο τοῦ *ἀφήμι* (7:47-49), τὸ ὁποῖο ὁ Λουκᾶς χρησιμοποιεῖ μὲ ὄρους, οἱ ὁποῖοι συνδέονται μὲ τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν. Πάντως καὶ μὲ τὰ δύο ρήματα δηλώνεται τόσο ἡ πράξη τῆς παραγραφῆς, ὅσο καὶ τῆς ἀπελευθέρωσης. Ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν παραβολῶν ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Ἰησοῦς δίνει ἰδιαίτερη προσοχὴ στους χρεοφειλέτες, στους δούλους καὶ σὲ ἐκείνους ποὺ ἐξαιτίας τῶν χρεῶν τους θὰ περιέρχονταν σὲ κατάσταση δουλείας γιὰ νὰ φανερώσει τὸ μέγεθος τῆς ἀπελευθερωτικῆς ἐνέργειας ποὺ προσφέρεται.

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ λόγιό τοῦ Ἰησοῦ ποὺ ἀφορᾷ τὴ διαπροσωπικὴ ἄφεση συναντᾶται στὰ Μτ. 18:21-22//Λκ. 17:3β-4 καὶ ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴ συγνώμη γιὰ τὸν ἀδελφό. Σχετικὰ μὲ τὶς διαφορετικὲς ἐκδοχάς, ἀναφέρουμε μὲ συντομία πὼς ὁ Λουκᾶς ἀντλεῖ τὸ λόγιό ἀπὸ τὴν Q, ἐνῶ ἡ ἐπεξεργασία του φανε-

38. R. B. SLOAN, *The Favorable Year of the Lord: A Study of Jubilarly Theology in the Gospel of Luke*, Austin, Schola, 1997, 152.

ρώνεται στα ρήματα *ἐπιτίμησον* (3β), *μετανοήση* (3γ), *ἁμαρτήση* (4β) και *μετανοῶ* (4β), καθώς κανένα από αυτά δὲν ἀπαντᾷ στην παρᾶλληλη διήγηση τοῦ Ματθαίου³⁹. Ἡ προσθήκη τοῦ ἐρωτήματος τοῦ Πέτρου «*ἕως ἐπτάκις*» ἀπὸ τὸ Ματθαῖο εἶναι δευτερεύουσα, ὅπως ἐπίσης και ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἰησοῦ «*ἕως ἑβδομηκοντάκις ἐπτά*». Ὁ ἀναγνώστης τοῦ εὐαγγελίου γνωρίζει πὼς τὸ θέμα τῆς ἀναγκαιότητος τῆς διαπροσωπικῆς ἀφέσεως ἔχει διδαχθεῖ ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ στα Μτ. 6:12, 14-15. Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι οἱ ραββίνοι θεωροῦσαν πὼς τὸ ἴδιο ἁμάρτημα μπορεῖ νὰ συγχωρεθεῖ μέχρι τρεῖς φορές⁴⁰. Ἐδῶ τὸ «*ἕως ἑβδομηκοντάκις ἐπτά*» ἀλλὰ και τὸ «*ἐπτάκις τῆς ἡμέρας*» τοῦ Λκ. 17:4 δηλώνει τὴν ἀπεριορίστη ἐπανάληψη. Τὸ θέμα τῆς ἀφέσεως, εἴτε πρόκειται για τὴ θεϊκή, εἴτε για τὴ διαπροσωπική, εἶναι ιδιαίτερα ἀγαπητὸ στὸ Λουκᾶ. Ἐδῶ βλέπουμε και πάλι τὸ σχῆμα *μετάνοια-ἄφεση*. Ἡ ἰδέα δὲν εἶναι ἄγνωστη στὸν Ἰουδαϊσμό, ἀφοῦ χρησιμοποιεῖται ἐπίσης στὴ μεσοδιαθηκική γραμματεία⁴¹. Δὲν μποροῦμε νὰ μὴν ἐπισημάνουμε τὸ γεγονός ὅτι τὸ ρῆμα *μετανοέω* χρησιμοποιεῖται ἐννέα φορές στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Λουκᾶ και πέντε στίς Πράξεις, δηλαδή συχνότερα ἀπ' ὅτι στοὺς ἄλλους δύο συνοπτικούς. Ὁ Λουκᾶς συνδέει τὸ *μετανοέω* μὲ τὸ *ἐπιστρέφω* σὲ ἄλλα δύο χωρία τῶν Πράξεων (Πράξ. 3:19 και 26:20). Στὴν Π.Δ. βρῖσκονται μαζί στὸ Ἰλ. 2:14.

Ἐδῶ ἡ ἐφαρμογή τῆς ἀφέσεως δὲν φαίνεται νὰ ἀπαιτεῖ κάποια ἐξιλαστήρια ἐνέργεια ἀπὸ τὸν ἁμαρτωλό. Ἀντίθετα ὡς μοναδικὴ προϋπόθεση προτάσσεται ἡ ἐκ μέρους τῶν ὑπολοίπων μελῶν τῆς κοινότητος παροχή τῆς ἀφέσεως πρὸς τὸ ἀδελφὸ μέλος ποὺ διέπραξε τὴν ἁμαρτία. Ἡ κοινότητα στὴν ὁποία ἀνήκει ὁ ἁμαρτωλός/ὄφειλέτης ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τοῦ συγχωρεῖ/παραγράψει ἢ ὄχι τὰ ἁμαρτήματα/ὄφειλήματα. Ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν Μτ. 18:21 και Λκ. 17:4 προκύπτει πὼς ὁ Ματθαῖος θέλει νὰ τονίσει τὴ διαρκὴ και ἀπροϋπόθετη παροχή τῆς ἀφέσεως. Αὐτὴ ὁμως ἀκριβῶς ἡ προϋπόθεση τῆς διαπροσωπικῆς ἀφέσεως ἀπαιτεῖται ρητᾶ στὸ Μτ. 18:18 ποὺ προηγεῖται «*Ἀμήν λέγω ὑμῖν ὅσα ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται δεδεμένα ἐν οὐρανῷ, και ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται λελυμένα ἐν οὐρανῷ*» και τὸ παρᾶλληλο στὸ Ἰω. 20:23 «*ἂν τινων ἀφήτε*

39. Βλ. U. LUZ, *Matthew 8-20*, (μτφρ. J. E. Crouch), Hermeneia, Minneapolis, Fortress Press, 2001, 465 και J. A. FITZMYER, *στό ἴδιο*, 1139.

40. b. Yoma 86b-87a.

41. Βλ. *Διαθήκη Γαδ* 6:3 «*ἀγαπᾶτε οὖν ἀλλήλους ἀπὸ καρδίας· και ἐὰν ἁμάρτη εἶς σε, εἰπὲ αὐτῷ ἐν εἰρήνῃ, ἐξορίσας τὸν ἰὸν τοῦ μίσους, και ἐν ψυχῇ σου μὴ κρατήσης δόλον· και ἐὰν ὁμολογήσας μετανοήση, ἄφες αὐτῷ*».

τάς ἀμαρτίας ἀφέωνται αὐτοῖς, ἂν τινων κρατῆτε κεκράτηνται». Ὁ Λουκᾶς κάνει ξεκάθαρο πὼς ἡ μετάνοια τοῦ ἁμαρτωλοῦ εἶναι ἀπαραίτητη. Γίνεται λοιπὸν κατανοητὸ ὅτι ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν προϋποθέτει ἀρχικὰ τὴ μετάνοια τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ κατόπιν τὴν παροχὴ συνγνώμης ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ὁ ἁμαρτωλὸς ἔχει ἀδικήσει ἢ βλάψει. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση δὲν ἀπαιτεῖται ἐξιλαστήρια ἐνέργεια.

Οἱ περιοπέδες ποὺ ἐπιλέχθηκαν καὶ παρουσιάστηκαν νωρίτερα εἶναι ἀπὸ τίς πλέον ἐνδεικτικὲς τῆς διαπροσωπικῆς ἐκδοχῆς τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν. Συνεπῶς ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει τὸ ἀπαραίτητο βιβλικὸ θεμέλιο μίας θεολογίας τῶν θρησκειῶν. Ὁ Rosino Gibellini θὰ γράψει στὸ ὀγκωδέστατο βιβλίον του γιὰ τὴν Θεολογία τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα ἀναφερόμενος στὴ θεολογία τῶν θρησκειῶν ὅτι: «τὸ ἄκαμπτο ἐκκλησιοκεντρικὸ ἀπόφθεγμα ἐκτὸς Ἐκκλησίας δὲν ὑπάρχει σωτηρία ἀντισταθμίζει τὸ θεολογικὸ ρητὸ σὲ ἐκείνον ποὺ κάνει ὅ,τι μπορεῖ, ὁ Θεὸς δὲν ἀρνεῖται τὴ χάρι»⁴². Νομίζουμε ὅτι ἡ συγκεκριμένη πτυχὴ τῆς βιβλικῆς παράδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ὁποία συνδέεται μὲ τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν καὶ στὴν ὁποία ἐστιάσαμε τὸ ἐνδιαφέρον μας, τὸ ἔχει διακηρύξει εὐθαρσῶς.

42. R. GIBELLINI, *Ἡ Θεολογία τοῦ 20^{οῦ} Αἰῶνα*, (μτφρ. Π. Ὑφαντῆς - ἐπιμέλεια Χ. Τουτούνα), Ἀθήνα 2002, 634.